

SÖZLÜ VE YAZILI ÇEVİRİ

ODAKLI

SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Prof. Dr. AYMİL DOĞAN

*Hacettepe Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Mütercim Tercümanlık Bölümü*

2022
ANKARA

**SÖZLÜ VE YAZILI ÇEVİRİ
ODAKLI
SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ**

Prof. Dr. Aymil Doğan

Kapak ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.
Mart 2022, Ankara

ISBN: 978-605-4627-57-8

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankara
Tel: 0(312) 419 97 81 pbx
Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı:

Ankamat Matbaacılık Sanayi Tic.Limited Şirketi
Sertifika No: 46700
1344. Cadde No: 60
İvedik Organize Sanayi Bölgesi
Yenimahalle – ANKARA
Tel: (0.312) 394 54 94 – 95

Dağıtım:

Siyasal Yayın Dağıtım
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx
Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@siyasalkitap.com
<http://www.siyasalkitap.com>

Yazışma Adresi

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Mütercim Tercümanlık Bölümü
Beytepe 06800 /ANKARA

aymildogan@gmail.com

Yazar Hakkında

AYMİL DOĞAN, 1956 yılında Ankara'da doğdu. TED Ankara Kolejinin 1974 yılında, Hacettepe Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü lisans programını 1978 yılında bitirdi. 1972'de ailesinin görevi dolayısıyla ilk kez çıktığı geniş kapsamlı bir yurt dışı deneyiminden sonra, 1976 yılındaki yurtdışı yaşantılarının bir parçası olarak İngiltere'deki Reading, Oxford ve Cambridge Üniversitelerinde dil, edebiyat, psikoloji derslerine misafir öğrenci olarak katıldı.

Uygulamalı akademik çalışmalara, bilişsel ve duyuşsal süreçlere ve dolayısıyla psikolojiye ilgisi nedeniyle lisans döneminde Bölüm dışı ders olarak aldığı psikoloji dersini bir üst eğitimle devam ettirerek 1981'de Hacettepe Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümünden Bilim Uzmanlığını aldı. İlk yazılı çeviri deneyimleri bu dönemdeki çalışmaları sırasında gerçekleşti.

1978 yılında TED Ankara Kolejinde çalıştığı bir buçuk yıl içinde yaşadığı ve çok etkilendiği İngilizce Öğretmenliği deneyimi, dil öğretimine ve dil çalışmalarına olan sevgisini pekiştirdi. Bu arada ODTÜ İngilizce Dil Öğretmenliği Bölümünde Bilim Uzmanlığı düzeyinde aldığı Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ona daha sonra Hacettepe Üniversitesi İngilizce Dil Eğitimi Bölümünde Metodoloji dersi verirken dil eğitiminin değişik yöntemleri konusunda geniş bir bakış açısı sağladı.

Hacettepe Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İngilizce Biriminde okutman olarak çalıştığı 1979-1989 yılları arasındaki dönemde temel İngilizce dil eğitimi ve Filoloji grubu İngilizce dil eğitimi derslerini çok severek verdi, ayrıca, şevkle işe gitmeyi sağlayan keyifli bir çalışma ortamı ve mesleki dayanışmanın nasıl olabileceğini burada deneyimledi; bu arada, tıp ve çeşitli mühendislik alanlarında "Özel Amaçlı İngilizce Eğitimi (English for Specific Purposes- ESP) derslerine yönel-

di; bu kapsamda bu derslerin çeviri eğitimini de vermeye başladı. Sözlü Çevirmenlik, küçük çaplı toplantılarda amatör olarak görüşme çevirileriyle yaşamına girmeye başladı.

1989 yılında Hacettepe Üniversitesi, Mütercim Tercümanlık Bölümüne Öğretim Görevlisi olarak girdi. 1987 yılında Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalında Yüksek Lisans Dersleri almaya başlamıştı, 1989 yılında aynı Bölümün doktora programına girdi. Mütercim Tercümanlık Bölümüne geçişiyle hız kazanan yurtiçi ve yurt dışındaki sözlü çeviri deneyimleri doğrultusunda, sözlü çevirinin değişik parametrelerini çalışmaya başladı ve bilişsel süreçlerine yoğunlaştı ve “Simultane Tıp Çevirisi Eğitiminde Bellek Destekleyici Anahtar Sözcük Yönteminin Etkililik Derecesi” başlıklı deneysel desendeki doktora tezini tamamlayarak 1995 yılında doktora derecesini aldı. Mütercim Tercümanlık Bölümüne geçtiği zamandan itibaren vermeye başladığı Söylem Çözümlemesi dersini Hacettepe Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu’na davet üzerine seminer olarak da verdi; kitabın sayfalarında da yazıldığı gibi o dönemlerde söylem çözümlemesi yeni yeni gelişme dönemindeydi ve ismi çok geçiyor içeriği pek bilinmiyordu. 1999 yılında yardımcı doçent oldu.

Sözlü Çevirmen olarak deneyimlerini akademik çalışmalara ve eğitime aktardı. Sözlü çevirinin bir akademik disiplin olarak bilim içinde yerini alabilmesi için çalışmalar yaptı; bunları yurt içinde ve yurt dışında bildiri ve makaleleriyle akademik çevresi ile paylaştı. TRT’de temel İngilizce, diğer bazı kamu kuruluşlarında yazılı ve sözlü teknik ve hukuk dil ve çevirisi eğitimini verdi.

Doğal koşullarda uygulamanın önemine inanarak sözlü çeviri dersleri kapsamında öğrencilerine konferans ortamlarında bulunarak gözlem yapma, ve kör kabinden çeviri yapma, uygun koşullarda kendisinin gözetiminde mesleği deneyimleme olanağı tanımak için çaba harcadı. 1989 yılından beri sürdürmekte olduğu konferans çevirmenliği deneyimlerini, derslerde öğrencilerine ve akademik alanda da çalışmalarına

ve araştırmalarına aktardı. 2004 yılında doçent oldu. 2015 yılında profesörlüğünü aldı.

Bilkent Üniversitesi ve Çankaya Üniversitesinin Mütercim Tercümanlık Bölümlerinde yarı zamanlı öğretim üyesi olarak ardıl ve andaş çeviri gibi sözlü çeviri dersleri verdi.

Avrupa Parlamentosu bursu ile İsviçre'nin Cenevre kentindeki Mütercim Tercümanlık Yüksek Okulu (Université de Genève, Ecole de Traduction Interprétation- ETI) tarafından 2007-2008'de ikincisi açılan "Konferans Çevirmenliği Eğiticilerinin Eğitimi" Sözlü Çeviri İleri Düzey Uzmanlık Çalışmaları (MAS – Master of Advanced Studies in Interpreting) programına devam ederek " Sözlü Çeviride İleri Çalışmalar Bilim Uzmanlığı" derecesi aldı.

Ayrıca, alanımızda dünyaca ünlü mesleki kuruluş olan Chartered Institute of Linguists kapsamındaki diploma programlarından "Diploma for Public Services – Law Option for Rare Languages" programına devam etti. Bu program, ülkemizde henüz yapılandırılmamış, örgütlenmemiş, mesleki ve kurumsal açıdan henüz çalışmaları başlamamış "Polis ve Savcılık Çevirmenliği" ile "Mahkeme Çevirmenliği" konularını içermektedir. Bu konular, 2016 yaz döneminde ilk kez Muğla ilimizin turistik ilçelerinde İngiltere Büyükelçiliğinin kendi vatandaşlarının çevirmen gereksinmelerini düzenlemek için kapasite oluşturma amacıyla başlatılmıştır. Aynı konu kapsamında, Adalet Bakanlığının bir Eşleştirme Projesinde Danışmanlık yapmıştır.

Ayrıca, ruhdilbilimsel (psikolinguistik) ve sinirdilbilimsel (nörolinguistik) çalışmaların sözlü çeviri ile bağlantısına olan merakıyla Neuro-linguistic Programming – NLP (Sinirdilbilimsel Programlama) programına devam ederek "NLP-Practitioner" sertifikası almıştır. Buna ek olarak, Afette Rehber Çevirmenlik çalışmaları kapsamında afette sivil savunma ile çalışma ve ilk yardım programlarına hem kendi devam etmiş hem de öğrencileriyle katılarak bu programların da sertifikalarını almıştır. Ayrıca, mesleki alanda gerekli olan başka sertifikaları da bulunmaktadır. Bunlardan ikisi " Nörodikkat" ve "Liderlik"dir.

Sözlü Çeviriye bir çevirmen, bir akademisyen ve bir eğitimci olarak duyduğu coşku, onun bu alana “adanmışlık” düzeyinin de üzerinde, “nitelenmişlik” düzeyinde bağlanmasını beraberinde getirmiştir.

Üniversite içi ve dışındaki çalışma ortamları olan konferans salonlarının kabin sisteminin standartlara uygun inşa ve tefriş edilmesi veya yenilenmesi için çaba harcamaktadır.

“Simultane Konferans Çevirisi Sürecinde Ekran Yansıtılan Görsel Malzemenin Metindibilimsel ve Edimbilimsel Boyutta Çevirisi Sırasında Kullanılacak Çoklu görev Stratejilerinin Etkililik Derecesi” başlıklı, Hacettepe Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Biriminin desteklediği projesi ile Andaş Çeviri Laboratuvarının yeniden inşa edilerek, eğitimin yanı sıra deneysel araştırmaları da eskisinden daha olanaklı kılacak ve daha fazla işlev kazandıracak yeni bir bütünleşik sistem ve yeni teknik cihazlarla donatılmasını sağladı. Tüm tasarımı ve bütünleşik elektronik sistemin işlevlerini kendi deneyim ve çalışmalarıyla oluşturmuş olduğu bu laboratuvarın tanıtımının yer aldığı akademik temelli bir poster, California-Monterey’de düzenlenen Toplum Çevirmenliği Sempozyumunu da sundu ve laboratuvarın işlevleri konusunda takdir aldı.

Ayrıca, çevirmenin toplumsal görevi ve sorumluluklarına olan inancı ile İstanbul Üniversitesi Çeviri Bölümünün gönüllü olarak başlattığı Afete Rehber Çevirmenlik çalışmalarında en baştan itibaren yerini aldı ve Ankara ayağını üstlendi; o dönemde gönüllü olarak okul dışı sürdürülen bu çalışmalarda hem kendi eğitimi hem de öğrencilerinin eğitimini sağladı ve afete hazırlıklılık kapsamında sertifika alımından sonra da programın sürdürülebilirliği konusunda okul dışı çalışmalarda çok emek verdi. Nihayet çalışmakta olduğu Bölümde Acil Durum ve Afet Çevirmenliği ders olarak programa konuldu ve bu şekilde daha uygun koşullarda eğitime devam etti. Bu çalışmalar sadece ders kapsamında sürdürülüyor değildir. İlgili tarafların iletişim ağı çerçevesinde gönüllülük ilkesiyle sürekli devam etmekte, her afet ya da olası afet durumunda kendi sorumluluk alanındaki çalışmalarla faaliyet sürdürülmektedir. Daha sonra bu kapsamda Hacettepe Üniversitesi Afet Araş-

tırma ve Uygulama Merkezi (HAMER) kurulmuştur. Bu Merkezin Danışma Kurulu üyeliği görevini yürütmekte ve her yıl ilgili alanların personeli için düzenlenmekte olan kursta eğitimlik yapmaktadır.

Hacettepe Çeviri Topluluğunun Akademik Danışmanlığını yürütmektedir. Bu kapsamda konferanslar, söyleşi ve paneller düzenlenmesi, öğrenciler arası kaynaşma toplantıları yapılması, kültürel gezi, çeviri atölyeleri, kendi çevirdikleri bir tiyatro oyununun tiyatro çalışması gibi çeşitli etkinlikler düzenlenmesine önyak olmakta ve çoğunlukla kendisi de bizzat içinde yer almaktadır.

Değişik dönemler içinde Nöroşirurji Dergisi (Journal of Neurosurgery), Farmasötik Bilimler Dergisi (FABAD) ve Diş Hekimliğinde Klinik Araştırmalar Dergisi (Journal of Clinical Research in Dentistry) adlı üç uluslararası dergide Yabancı Dil Editörlüğü ve Çeviribilim ve Uygulamaları (Journal of Translation Studies) dergisinde belirli bir dönem yayın kurulu görevlerini üstlenmiştir. Ayrıca, çeşitli SSCI ve MLA insli akademik dergilerde hakemlik görevini sürdürmektedir.

Üniversitede verdiği derslerde, yürüttüğü tezlerde ve çalışmalarında sözlü çeviri kapsamında bilişsel ve duyuşsal süreçler; dilbiliminin ve çeviribilimin değişik parametreleri, örneğin sözlü çeviri bağlantısıyla ruhdilbilimsel (psikolinguistik) ve sinirdilbilimsel (nörolinguistik) parametreler ve bunların kapsamındaki bellek çalışmaları, dikkat yönetimi, üstbilis yönetimi; söylem çözümlemesi; hızlı okuma teknikleri ve bağlamlaştırma/kestirme/ öteleme; not alma teknikleri ve bu kapsamdaki analiz/sentez/bağlamlaştırma çalışmaları; sözlü çeviri çalışma koşullarının düzeltilmesi ve iyileştirilmesi çalışmaları, sözlü çevirinin etik kuralları, sözlü çeviri araştırmaları ve kuramsal çalışmaları; çevirmen kimliği, sosyal ve sosyopsikolojik boyutu, piyasa koşulları; sözlü çevirinin farklı türlerinin eğitimi; mahkeme çevirmenliği; sağlık çevirmenliği; afet ve acil durum çevirmenliği (Afette Rehber Çevirmenlik) gibi konularda yoğunlaştı.

Çeviri Derneği üyesidir. Derneğin Ankara ayağının kurulması çalışmalarında ve Mesleki Yeterlik Kurumu'nun düzenlediği çevirmen

yeterliliklerinin saptanması çalışmalarının Toplum Çevirmenliği boyutunda görev almıştır.

Sözlü çevirinin araştırmacısı, eğitmeni ve uygulayıcısı olarak 1989'dan beri yapmakta olduğu konferans çevirmenliği geniş bir bilim dalı ve çalışma alanı ağını kapsamaktadır. Özellikle çeviri öğrencilerine, bu meslekte çalışmaları durumunda nasıl bir konu alanı ve ortam çeşitliliği ile karşılaşabileceklerini göstermek üzere şöyle gruplamalar yapılabilir ki aktif çalışan mezunlarımız çok daha fazlasını sayabileceklerdir: Strasburg Avrupa Parlamentosunda Karma Parlamento Komisyonu, parlamentolar arası birlik toplantıları, çeşitli dönemlerde farklı ülkelerin de dahil olmak üzere Cumhurbaşkanı, ABD Savunma Bakanı, ABD Ceza Hukukçusu ve Savcısı, AB Dönem Başkanı gibi yetkililerin toplantıları, çeşitli Bakanların toplantıları, ayrıca Savunma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Çevre Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Enerji Bakanlığı toplantıları. TRT toplantıları, TRT2'de, Başkent TV'de televizyondan çeviri, b; toplantıları, çeşitli bankaların toplantıları -örneğin, TC Merkez Bankası, Yunanistan Ulusal Bankası, Finansbank, Citybank-, tıp alanının değişik alanlarında yapılan toplantılar -örneğin, kardiyojoloji, dermatoloji, ortopedi, nöro-oftalmoloji, genetik; diş hekimliği-, Bakanlıklar altındaki çeşitli resmi kuruluşlar -örneğin, İş Sağlığı ve Güvenliği, Organize Suçlar ve Kaçakçılık, Sahil Koruma Komutanlığı, Aile Araştırma Kurumu, Devlet Su İşleri, Karayolları, Türk Elektrik Kurumu (TEK ve sonrasında TEAŞ), Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Meclisteki İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları Derneği-, Üniversiteler kapsamında çeşitli bölümlerin düzenlediği toplantılar -örneğin, Spor Bilimleri, Spor Hekimliği, Antrenman Bilimi, Bilgi ve Belge Yönetimi, Sağlık Bilimleri, Eğitim Bilimleri, Fizik Mühendisliği, Halk Sağlığı, Nüfus Etüdüleri, Beslenme Diyetetik, İç Mimari, Güzel Sanatlar, Sanat Tarihi, Hematoloji, Nöroloji, Farmakoloji Bölümleri, Grafik Bölümü ve Exlibris Derneği; Diş Hekimliği Fakültesi, Hukuk Fakültesi vs-, özel kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin toplantıları, Avrupa Birliği Uyumlaştırma Programı veya Eşleştirme (Twinning) Projelerinin toplantıları -örneğin, Su Damlası, Haydi Kızlar Okula, Kadına Şiddetle Mücadele, İslahevleri, Kadın

Sığınma Evleri, Bolonya Süreci-, Ankara Sanayi Odası (ASO), ISO (Uluslararası Standardizasyon Örgütü), Birleşmiş Milletlerin çeşitli alt kuruluşları) -örneğin, BM Çocuk Fonu (UNICEF), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGIT- OSCE), Uluslararası Kalkınma Fonu (OPEC), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), EUROBITUME, EUROASPHALT, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Avrupa Konseyi Enerji Düzenleyicileri Konseyi (CEER), Enerji ve Çevre Politikaları Merkezi (CEEP), Dünya Kilise Hizmetleri (WCS) ve Amerikan Tıbbi Uzmanlıklar Kurulu (ABMS)-, Hacettepe Hastaneleri Akreditasyonunda Uluslararası Akreditasyon Ortak Komisyonu (JCI), Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin kimi yukarıda sayılan toplantıları, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Assamblesi (PABSEC), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (BSEC), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM), Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele (TADOC), İhracatı Geliştirme Merkezi (İGEME), EXPODENTAL, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS), Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) ve AB Komisyonu Genişleme Genel Müdürlüğü, Teknik Destek ve Bilgi Değişim Ofisi (TAIEX), Türk Patent Enstitüsü (TPE), Üniversite ve Araştırma Kütüphaneleri Derneği (ÜNAK), Uluslararası Barolar Birliği (IBA), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Microsoft gibi daha birçok kuruluş kapsamında yurt dışı ve yurt içinde düzenlenmiş konferans, sempozyum, seminer, basın toplantısı, anlaşma toplantıları gibi toplantılarda ardıl, andaş (simultane), irtibat, ikili görüşme, eşlik (refakat) çevirisi, videokonferans ve yazılı metinden sözlü çeviri gibi çeşitli türden sözlü çevirileri bulunmaktadır. Yukarıda sayılan ve sayılmayan çeşitli alanlara ait, hukuki, teknik ve akademik içerikli yazılı çevirileri de vardır.

Sözlü Çevirinin değişik parametrelerini ele aldığı birçok makalesi, yurt dışı ve yurt içinde düzenlenmiş uluslararası ve ulusal konferanslarda sunduğu bildirimleri, akademik jüri üyelikleri, Hacettepe'nin öğretim

üyesi istihdamında yabancı dil bağlamında çeviri ve ders sunumu jüri-likleri, üniversite dışı çevirmen istihdamında jüri üyelikleri, mahkemeye düşmüş çeviri davalarında bilirkişilik görevlerinde bulunmuştur. Bunun yanısıra, Fakülte Akademik Kurulu'nda, Eğitim Komisyonunda ve Kalite Komisyonunda görev yapmıştır. Üniversite içinden ve dışından yüksek lisans ve doktora danışmanlıkları bulunmaktadır.

SÖZLÜ ÇEVİRİ: Çalışmaları ve Uygulamaları başlıklı (3. Basım) ve okumakta olduğunuz *Sözlü ve Yazılı Çeviri Odaklı Söylem Çözümlemesi* başlıklı iki kitabı bulunmaktadır. Şimdiye kadar, hakemli dergilerde birçok yayının yanısıra, yurtdışında ve yurt içinde basılan sekiz kitabı bölüm yazmıştır.

*Değerleri yaşatıp yaşamıma katmama olanak sağlayan
can AİLEME*

İÇİNDEKİLER

Yazar Hakkında	iii
ÖNSÖZ	xvii

BÖLÜM 1

DİL ÇALIŞMALARI	1
1.1. Giriş.....	1
1.2. Sapir-Whorf Hipotezi	4
1.3. Düzenekleme Modeli	9
1.4. Göstergebilim Çalışmaları.....	12
1.4.1. Ferdinand de Saussure.....	12
1.4.2. Charles Sanders Peirce.....	21
1.4.3. Roman Osipovich Jakobson	24
1.4.4. Göstergebilim ve Çeviri.....	29
1.5. Noam Chomsky.....	37
1.6. Pragmatizm, Pragmatizm, Pragmatik	39
1.6.1. Dil Değişikeleri, Dilsel Topluluk, Dilsel Olay	44
1.6.2. Sözce, Cümle, Önerme, Anlam	49

BÖLÜM 2

METİNDİLBİLİM VE EDİMBİLİM ÇALIŞMALARINA DOĞRU.....	55
2.1. Bağlam ve Bağlam Oluşturucu Metinler	57
2.2. Cümleden Bağlama.....	65
2.3. Gerçeklikler Evreni, Söylem Evreni ve Bağlam	70
2.4. Önceki Bilgi (Verilmiş Bilgi) ve Yeni Bilgi	73
2.5. Tema ve Anlam Odağı	76
2.5.1. Tema /Anlam Odağı Kapsamında Çıkarım Kaynakları	81
2.6. Yazar/Konuşmacı ya da Okuyucu/İzleyici Odaklı Çeviri	88
2.6.1. Yazar ya da Okuyucu Odaklı Yazılı Çeviri.....	88
2.6.2. Konuşmacı ya da İzleyici Odaklı Sözlü Çeviri	102

BÖLÜM 3

METİN, METİNSELLİK, METİN ÇÖZÜMLEME.....	109
3.1. Metin ve Metinsellik.....	109
3.2. Metinselliğin 7 Standardı.....	112

3.2.1. Bağlaşıklık Ögeleri.....	114
3.2.2. Sözlüksel Yoğunluk.....	117
3.3. Metindilbilim ve Çeviri.....	118
3.4. Çerçeve Kuramı ve Őema Kuramı.....	122
3.5. Söylemin İşlemlenmesi.....	124
3.5.1. Aşağıdan Yukarıya İşlemeleme Kuramı.....	125
3.5.2. Yukarıdan Aşağıya İşlemeleme Kuramı.....	127
3.5.3. Etkileşimli İşlemeleme.....	130
3.5.4. İşlemeleme ve Çeviri.....	131
3.6. Metin Ana-Türleri.....	135
3.7. Çeviri Amaçlı Metin Çözümleme.....	139

BÖLÜM 4

KESİT KURAMI ve ANLAMIN YORUMLANMASI KURAMI.....	149
4.1 Kesit Kuramı.....	149
4.1.1. Söylem Alanı.....	150
4.1.2. Etkileşenlerin İlişki Derecesi.....	154
4.1.3. Söylemin İleti Biçimi.....	155
4.1.4. Çevirmenler için Kesit Kuramının Önemi.....	163
4.2. Anlamın Yorumlanması Kuramı.....	174
4.3. Bir sözcük iki terim: Bilgi-Edimbilgi ve Birimbilgi.....	178

BÖLÜM 5

SÖZEYLEM KURAMI.....	183
5.1. Edimsel Fiiller ve Saptayıcı Fiiller.....	185
5.2. Betimsel Hata.....	191
5.3. Düz söz, Edimsöz, Etkisöz.....	195
5.4. Doğası Gereği Sadece Etkisöz olan Sözeylemler.....	199
5.5. Sözeylemlerin Sınıflandırılması.....	203
5.6. Dolaylı ve Dolaysız Edimsözler.....	204
5.7. Etkisözlerin Söyledikleri.....	211
5.8. Bitişik Çiftler.....	213
5.9. Sessel Eylem ve Önermesel Eylem.....	215
5.10. Etkileşimde Sözeylemlerin Önemi.....	216
5.11. İçtenlik Koşulu.....	217
5.12. Yerindelik Koşulu.....	220
5.13. İletişimde İşbirliği İlkesi.....	225
5.14. Çevirmenler için Sözeylem Kuramının Önemi.....	229

BÖLÜM 6

BİLDİRİŞİM SEZDİRİMLERİ KURAMI ve İNCELİK KURAMI.....	233
6.1. Bildirişim Sezdirimleri Kuramı.....	233

6.1.1.Çıkarım	234
6.1.1.1. Gerektirim	234
6.1.1.1.1. Doğruluk Koşulları	235
6.1.1.2. Sezdirim	239
6.1.2. Karşılıklılık (Mütekabiliyet) Kuralı	241
6.1.3. Bildirişimde Konuşma Sırası Alma	242
6.1.4. Konuşma Sırası Değiştirme İşareti	248
6.1.5. Bitişik Çiftler	250
6.1.6. Aragirmeler	253
6.2. Söylem Çözümlemesinde İncelik Kuralı	255
6.2.1. Leech'in İncelik Stratejileri	263
6.2.2. Brown ve Levinson'ın İncelik Stratejileri	264
6.2.3. İncelik Kuralı ve Çeviri	272

BÖLÜM 7

BAĞINTI KURAMI	277
7. 1. Bağinti Kuramına Doğru	277
7.2. Bağinti Kuramı	279
7.2.1. Sezgiler ve Sayıltılar	280
7.2.2. Etki gücü ve Çaba	284
7.2.3. Önsayıltı	287
7.2.4. Önerme Çözümlemesi	289
7.2.5. Önsayıltı, Önerme, Gerektirim, Sezdirim ve Farkları	294
7.2.6. Gösterimsel İleti, Bağinti ve Çıkarım	300
7.2.7. Bilgilendirme Niyeti ve İletişim Niyeti	305
7.3. Bağinti Kuramı ve Çeviri	309
7.3.1. Çeviride Zihinsel Modeller Kuramı	313
7.3.2. Benzeşiklik ve Sadakat	315

BÖLÜM 8

ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ	317
8.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesi	318
8.2. Politik Söylem	330
8.3. Eleştirel Söylem Çözümlemesinde Temel Araştırma Konuları	336
8.3.1. Söylem Çözümlemesi ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi	338
8.4. Çeviribilim Bağlamında Küçük Ölçekli Yaklaşımlardan	353
Büyük Ölçekli Yaklaşımlara Gelişmeler	353

TERİMCE	367
KAYNAKÇA	389

ÖNSÖZ

Sözlü Çeviri ve Yazılı Çeviri Odaklı Söylem Çözümlemesi başlığını vermiş olduğum bu kitabın, uygulamalı dilbilim alanının çeviri uygulamaları ve çeviribilim bağlamındaki bir örneği olarak, bu konularla ilgilenen okura bir bakış açısı sunacağını umuyorum.

Özellikle genç okurlara, bölüm başlıklarındaki “...Kuram” sözcüğü pek çekici gelmeyebilir. Nedense ‘kuram’ sözcüğünün hepimizce bilinen bir iticiliği vardır. Ben de öğretim üyeliğim boyunca çevreme ve öğrencilerime bu sözcüğün temsil ettiği bilgi birikiminin yoktan var olmuş soyutlamalar olmadığını anlatmaya çalıştım bunca yıl. Bir kuramın oluşması kolay şey değildir. Önce kasıtlı ya da kasıtsız, planlı ya da plansız yaşantılar oluşur ki genellikle başta bu yaşantıları geçiririz ama ne yaşadığımızı ‘olay dizisi’ anlatmak ötesinde bilmeyiz. Hatta birbiriyile bağıntılı olay dizisi anlatmak ve dinlemek bile nispeten biraz daha dikkat isteyen bir düşünce sistemi gerektirmektedir.

Bu durum ilk kez bir gün yarı-resmi bir ortamdaki yaşantıyla dikkatimi çekmişti, sonra bende algıda seçicilik oluştu ve hep değişik ortamları gözlemlerken bu durum dikkatimi çeker oldu, açıklamak için paylaşmayı isterim. Bir tarihte resmi bir görevle İspanya’daki bir toplantıya Türk delegasyonunun çevirmeni olarak gitmiştim. Dönüşte bu delegasyondan birisi ile çevremize, oradaki ilginç olayları ve görüp yaşadıklarımızı anlatıyorduk. Sonra, dinleyici gruptan bir arkadaş bize “şimdi bırakın bunları gelin şöyle keyifli keyifli konuşalım” demişti. Bu söz beni çarpmıştı ve birkaç saniye duralayıp düşündüğümü hatırlıyo-

rum. Anlattıklarımız öyle sanılabileceği gibi iş ile ilgili konular değildi. Örneğin, festival zamanına denk geldiğimiz için rastladığımız ilginçlikleri veya fıkra gibi bazı olayları anlatıyorduk. Sonra tabii ki o konu yerine “daha keyifli” başka konuşmalara geçildi. Düşünüyordum: Bize bu kadar ilginç gelen ve nitelik olarak gerçekten hoş ve içerikli olan bu sohbetten daha “keyifli” ne olabilirdi. Sohbeta hem katılmaya hem de gözlem yapmaya başladım. Ve buldum. O anda ‘eğlenceli’ bulunan sohbet tipinin, daha dar bir bağlamda konudan konuya atlayan ‘kısa kısa cümleler’ ve deyim yerindeyse ‘atışmalar’ olduğunu gördüm. Biz orada yaşadığımız ilginç olayları anlatırken aslında o milletin kültürünü, davranış düzeneklerini, düşünme ve zihinsel yapılarını, yaşam biçimlerini, eğlence anlayışlarını, algı farklarını anlatıyor oluyorduk. Böyle bir konuşma her zaman her yerde herkes için ilgi çekici olmayabilirdi.

Örneğin, Madrid’de bir gün tek başıma teleferiğe binmek üzere metroya binip son durakta inmiştim, önümde iki yol uzanıyordu, hangisinin teleferiğe gittiğini sormak istedim. Karşıdan üniversite öğrencisi olduğunu mesleki duyurgalarımınla hissettiğim bir genç geliyordu. Ülkemde o görünümde birinin muhtemelen öğrenci olup en iyi şekilde yanıt verebileceğinden emin olduğumdan ona yönelip yolu sordum, anlarsa hemen yardımcı olacaktı, çünkü İspanyollar da bizim gibi Akdeniz sıcakkanlığında insanlar ama ben beden dilimi en üst düzeyde devreye sokarak derdimi anlatmaya çalıştığım halde o bana bakıyordu. O sırada “çukulata renkli” bir hanım sanki genetiğinden dökülen bedensel ve zihinsel bir kıvraklıkla yanımıza ani bir dönüş yapıp gence İspanyolca bir şeyler söyledi, ben son sözcüğü anladım, “teleferiko” dedi. Benim anladığım gibi o genç de anladı. Ve aniden yüzü aydınlandı ve “hımmmm teleferikoooo” dedi. Bir anda damarlarımda hocalık kimliğimin kabarmaya başladığını hissediyordum ki ağızımdan şu sözler dökülüyordu, “What’s the difference between “teleferik” and “teleferiko? ! (‘Teleferik’ ve ‘teleferiko’ arasında ne fark var? !)”. Hepimiz biliriz,

bizim ülkemizde en okumamış insanımız bile turistlerle ne de güzel anlaşır. Düşündüm ki, bizim Avrupa diye gördüğümüz o güzel ülke insanı aslında kendi içine kapanık uzun bir Franco dönemi yaşamıştı. Yabancı dil ve yabancılarla anlaşabilmek bizim için ‘bir dil bir adam’ kapsamında iken, İspanyollar kendi dilleriyle zaten dünyanın bir bölümüne hakim olmuş ve belki de bu nedenle ikinci bir dil gereksinimi, onlar için, bizde olduğu kadar doğmamıştı. Bu yabancı dil konusunu, oraya gittiğim birçok defalar düşünmemeye neden olan başka olaylar da yaşamıştım. Bu bir örnekti, ama düşündüm ki bu sohbetin içinde yukarıda saydığım iletişim düzenekleri, davranış örüntüleri, algı vs. gibi birçok bileşeni de kültürler arası kıyaslamalarla konuşmayla bütünleştiriyorduk. Oysa birkaç cümlelik geçişlerle yaratılan anlık durumsallık ve bağlam yapılanmaları ile herkesin bir şekilde etkileşime katılıp, içinde o an oluşanları söyleyivermesi doğal olarak daha “keyifli” bulunuyordu. Birçok yurtdışı ve yurtiçi seyahatim olmuştur, kiminde konferansta bildiri sunmaya kiminde çevirmenlik yapmaya gitmişimdir. En iyisi bu yaşantı ve gözlemleri bir kitapta buluşturmak diye hep düşünmüşümdür ancak, şimdiye kadar akademik çalışmalardan bir türlü bunlara vakit kalmamıştır. Burada anlatmaya başladığım şey şu: Yaşantılarımız birçok bilim dalının farklı parametrelerde inceleyeceği verilerle dolu. Önce yaşarız, sonra bir şeyler dikkatimizi çeker, sonra algıda seçicilikle daha fazla gözlem zihnimizi doldurmaya başlar ve beynimizde o konuyla ilgili sinirsel bağlar gittikçe ilerler, örüntüler oluşur, bu örüntüler gittikçe daha bağlantılı ve karmaşık bir yapı oluşturur, dikkatimizi çeken konu hakkında bir genellemeye varmaya ve bazı önsayıtlar, hipotezler geliştirmeye başlarız. Bu, daha üst düzey düşünmek anlamına gelir, yani bilişsel alanın sentez ya da değerlendirme basamağına kadar gelmişizdir. Eğer akademisyen değilsek bu edintilerimizi çevremizle paylaşıyoruz. Akademik çalışma ortamında isek, bu yaşantısal verileri bilgi birikimiyle buluşturur ve nitelikleri konusunda betimlemeler yapabilir, deney ve gözlemlerle yeni bulgulara ulaşarak daha kanıtlanabilir sonuçlara vara-

bilir ve bunlardan yeni sentezlere, değerlendirmelere ulaşabiliriz. Sonra bunların tümünü kapsayan bir model ya da kuram ortaya çıkar ya da en azından ortaya çıkma ya da çıkan varsa onunla bütünleşme koşulları oluşur. Kuram, aslında kapsayıcılığı artmış yaşantılarımızın genellenerek kavramsallaştırılması ve i ve dış ilişkilerinin sınırlarıyla ortaya konulması ile oluşur. Nitekim, okur, bu kitabın kimi yerlerinde bu oluşumlara ilişkin saptamalarımı bulacaktır; örneğin incelik kuramının ortaya çıkışı, yapısal dilbiliminden edimbilime geçiş evreleri, eleştirel söylem zmlemesinin ortaya çıkışı gibi... Yaşamın z bilgidir çünkü bilgi yaşamı oluşturan DNA ipliği ile varlık kazanır ve birikik bir Şekilde örüntülerini oluşturarak kapsamını genişletir. Sezgi ve yaşantılardan elde edilen bilgi birikimlerinden olgular oluşur; olgular ve olaylar birleşir, yeni fikirler doğar, fikirler araştırmalarda olgunlaşır; bulgular, diğer yaşantılarla desteklenir, bir gün genelleme ve soyutlamalara dönüşür. Yani, soyutlama içeren kuramlar, somut yaşantılardan başka bir Şey değildir diyebiliriz bir açıdan. Gerçi bir başka yaklaşıma göre de önce kuram vardır. Evet bir açıdan doğru; bizler yaşantılarımızı, çalışmalarımızı yaparken kuramlara dayandırarak açıklarız. Ama kuram nasıl çıkmıştır? Doğanın kanunları kendi düzeninde kendi kendine işlemektedir ama bu kuram değildir. Bunları kuramlaştırmak bir çalışma ister. Yani, kuram ve yaşantı bir döngüsel ilişki içinde birbirini gerektirerek gelişir. Bunları, kuramlardan kamayalım diye anlatmaya çalıştım.

Geçen gün çevirmen olarak çalışmakta olan bir mezunumuz beni aradı ve kabinde eviri sırasında yaşadığı bir zihinsel olayı anlatıp bunu nasıl aıklayabileceğimizi sordu. Sorusu Őařırtıcı değildi. Öğretim yesi olarak ilgi alanım olan bu konularda böyle sorular zaten her zaman karşıma çıkan bir Őeydi. Bu da Şu anlama geliyor: Eğer başkasının yaşantılarına bakarak öğrenme yaşayabilseydik, her Şey çok kolay olurdu, kim bilir bugün nerelerde olurduk. İnsanlar genelde kendi yaşantıları, kendi deneyimleri yoluyla öğrenir ama zihin örüntüleri arttıķa daha soyutla-

şan öğrenme yöntemleri ve öğrenme aşamalarını deneyimlemeye başlar. Bu kitapta da bir örneğini bulacağımız Dale'in Yaşantı Konisi bize işte bunu anlatır. Öyle basit bir şekilde anlatılıverilen, kolaydan zora ve somuttan soyuta öğrenme modelinin ortaya çıkışı da 'tabula rasa (boş levha)' bir beyinden olmamıştır şüphesiz, ama işte bugün bir konuyu anlatmada bize yol gösterici olmaktadır. Bir olasılıkla kimi okurlar sayfaları karıştırıp arama yoluna gidecekler ya da başka kaynakları araştıracaklardır. Kim bilir kuantum gerçekliğindeki gibi bunların çok farklı olasılıkları ve tezahürleri de mümkündür ama yine bunu bize anlatabilmek için birilerinin fark etmiş olması gerekir (farkındalık: duyuşsal alanın daha ilk basamağının ilk yan çıktısıdır) yani, bu da bir yaşantıdır ve Kuantum Kuramı gibi, bildiğimiz gerçekliklerin dışındaki gerçekliklerden bahseden bir bilim bile benzer çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Umuyorum bu kitabın okurları yaşantı ve kuram arasındaki bu bağlantıyı kendi yaşamlarına da uygulayabilirler ve kim bilir belki de benimle paylaşıp beni de zenginleştirebilirler. Kitabın herhangi bir bölümü ile ilgili eleştirilerini, düşüncelerini benimle paylaşırlarsa, kitabı aramızda bir etkileşim aracı olarak kullanırlarsa, yeni düşünceleri tetikleyebilirler.

Kitaptaki terimler, hem çeviribilimde hem de dilbiliminde kullandığımız terimlerdir ve bunların tümünü kitabın arkasındaki İngilizce-Türkçe dil çiftindeki terimcede elimden geldiğince toplamaya çalıştım. Ayrıca, metin içinde de mümkün olduğunca terim karşılıklarını her iki dilden vermeye çalıştım ki okurken arkaya bakmak gereği olmasın, okuma bölünmesin. Bir terimi özellikle burada açıklamak isterim çünkü tüm kitapta sürekli olarak kullanılmaktadır. İngilizcedeki 'speaker' sözcüğü için dilbilimsel boyutta bu alanın terimi olan 'konuşucu' karşılığını kullandım ki sözlü çeviri açısından baktığımızda da bu sözcüğün Türkçe karşılığı konferansta veya toplantıda konuşma yapan 'konuşmacı'dır. Konu alanım gereği her ikisini de kullanmak durumunda kaldım. Aslında 'speaker' zaten kullanıldığı bağlama göre Türkçede farklı karşı-

lıkları olan bir sözcüktür. Örneğin, ‘speaker (of the assembly)’ için ‘meclis başkanı’; ‘speaker (of the government)’ için ‘hükümet sözcüsü’ gibi karşılıkları da farklı bağlamlarda kullanılmaktadır.

Bu kitap sadece akademik çalışma içinde olup da bu konu ve terimlere aşina olanlar için değildir. Bu kitap, insan iletişimi ve bunun üzerine yapılan çalışmalardan bahsetmektedir. Bu yüzden de çok daha geniş bir okur kitlesinin ilgisini çekeceğini umuyorum çünkü kitabın herkesle paylaşacağı bir şeyleri var. Sonuçta dilbilim de çeviribilim de özünde kendilerine insan iletişim ve etkileşimini konu almaktadırlar. Potansiyel okurdan ricam, kitap sayfalarını çevirirken rastlanılan terimlere takılmadan içeriğini görebilmeleridir. İçinde yaşamakta olduğumuz iletişim ve etkileşim dünyası ile ilgili kavramları tanımak, yaşantılarımız hakkında farkındalık geliştirmek ve yaşarken bunları uygulamaya koymak, konuşurken bir şeyleri fark edebilmek, diğerinden ayırt edebilmek, bir fikir geliştirebilmek ve değerlendirme yapabilmek ne hoş, ne tatmin edici duygular verir insana.

Ben bu kitabı yazarken dilbilim ve çeviribilim ve uygulamaları gibi aslında çok geniş, çok katmanlı ve çok renkli bir alana kapı aralığında bakıyormuşum gibi hissettim hep. Açtığım her bölüm başlığı bana yazacak daha ne kadar çok şeyin olduğunu hatırlattı, yeni başlıkları tetikledi, bana ivme kazandırdı ve kendimi sınırlandırma sancıları yaşattı.

Bu süreçte bilerek ya da bilmeyerek zihnimdeki yeni sinaptik bağlantıları mümkün kılan, kıvılcımları tetikleyen birçok kişi oldu. Başta konuları tartıştığım mesleğini eline alıp da yaşantı geçirince anlattıklarımı yeniden tazelemek isteyen, merakları anlam kazanmış *mezunlarım*; söylem, iletişim konularında akıllarına takılanları sorgulayan ve çalışma alanım diye bana soru yönelten geniş çevreden *potansiyel okurlarım*; dünyayı yeni tanımaya başlayan, yeni yeşeren sürgünler gibi yaşama hızla uzanan ve yaşamı anlamaya çalışan sınıflarımdaki gencecik filizlerim, pırıl pırıl rengarenk *tomurcuklarım*; sabırla bu kitabı bitirip de yeni

alışmalara yelken amamı bekleyen ve kimisinin emekle hazırlanmış
yayınlarından yararlanmış olduğum değerli meslektaşlarım, bunlarında
başında küçücük bir kitapta (Söylem zerine, Yay Haz. A. Kocaman)
Söylemin Yorumlanması makalesiyle bu konudaki ufkumu genişletmiş
olan Prof. Dr. Gürkan Doğan; kendi alanlarının birikimleri ile bana kat-
kıda bulunan, bana sevmeyi, öğrenmeyi ve yaşamın anlamını öğreten ve
yaşatan ve daima yolumu işitan can ailem; manevi desteğini esirgeme-
yen, yürekte yanımda hissettiğim can dostlarım. Hepinize gönülden
teşekkür ediyorum. Hepinize sevgi ve saygılarımla ve kitabın okuyana
faydalı olması umut ve dileklerle.

Prof. Dr. Aymil Doğan
24 Mart 2022 (nc basım)